

6.1. A zsebbe fizetés elterjedtsége és a munkanélküliségtől való félelem

TÓTH ISTVÁN JÁNOS & FAZEKAS MIHÁLY

A be nem jelentett foglalkoztatás több típusát különböztethetjük meg. A munkavállaló dolgozhat a) be nem jelentett vállalkozásnál, b) bejelentett cégnél úgy, hogy munkaviszonya nincs bejelentve, és így teljes munkajövedelmét zsebbe kapja, c) bejelentett cégnél úgy, hogy a munkavállaló is be van jelentve, és munkajövedelmének egy részét hivatalosan, az adóhatóság számára is dokumentáltan, a másik részét pedig zsebbe kapja. Ha nincs a vállalkozáshoz bejelentve, de ténylegesen munkatevékenységet végez ott úgy, hogy munkajövedelemhez egy másik cég (jellemzően saját cége) által kibocsátott áfás számlán keresztül jut, akkor ezt a b) vagy c) eset egy-egy változataként foghatjuk fel.

Azt vizsgáljuk, hogy volt-e a válság valamilyen hatással a zsebbe való kifizetés elterjedtségére, illetve kitérünk arra, hogy milyen hatást gyakorol e kifizetési forma elfogadására az, ha a munkavállaló már volt munkanélküli. Először a válság lehetséges hatásairól, majd az elemzés adatairól ejtünk szót, végül ismertetjük a fontosabb eredményeket.

A be nem jelentett foglalkozás szempontjából a regisztrált vállalkozások munkaerő-piaci döntéseikben többféleképpen reagálhattak a válsággal összefüggő keresleti és ettől független kormányzati sokkokra (minimálbér-emelés, kötelező béremelés): vagy 1) elbocsátották a munkaerő egy részét, és be nem jelentett módon „visszafoglalkoztatták” őket, vagy 2) csak növelték a zsebbe való fizetés részarányát a bejelentett dolgozók kifizetési csomagján belül, vagy 3) a zsebbe fizettek javára változtatták a bejelentett és a be nem jelentett dolgozók arányát, szélsőséges esetben befagyasztották az elsőt, és kizárólag be nem jelentett munkavállalókat vettek fel, akiket aztán zsebbe kezdték el fizetni. Mindhárom alkalmazkodási lépés a zsebbe való kifizetés súlyának növekedéséhez, illetve az így kifizetett összegek súlyának növekedéséhez vezet.

Ezzel szemben felvethető az is, hogy a válság és a kormányzati lépések nemcsak a regisztrált módon foglalkoztató cégeket érintették hátrányosan, hanem negatív hatást gyakoroltak a be nem jelentett munkaerő piacára is. Az így foglalkoztató cégek termé-

kei iránti kereslet is *csökkent*, hiába volt meg a munkaerőköltségekben megmutatkozó relatív előnyük a regisztrált munkaerőt (inkább) foglalkoztató versenytársaikhoz képest. Ezenkívül a be nem jelentett munka súlyának lehetséges csökkenése *ágazati tényezővel* is összefügghet: a lakossági fogyasztás (ezen belül különösen a magas eltitkolással jellemezhető fogyasztási szolgáltatások) visszaesése és a válság előtérbe való alacsonyabb szinten való stagnálása, illetve a hazai építőipar összeomlása miatt éppen a nagyobb mértékben be nem jelentett munkára épülő cégek léptek ki a piacról nagy számban, vagy csökkentették (a be nem jelentett) foglalkoztatottaik számát.

De az is bekövetkezhetett, hogy a 2011-ben bevezetett egykulcsos adó, az adóék csökkenésén keresztül, az ellenőrzési valószínűségek stabilitása mellett mind a munkaadó, mind a munkavállaló oldalán – alapvetően a magas jövedelműek körében – a bejelentett foglalkoztatást ösztönözte a be nem jelentett foglalkoztatással szemben. A fent leírt lehetséges hatások a zsebbe való kifizetések elterjedtségét és súlyát csökkenthették.

Az ellentétes irányú hatások eredője csak sokrétű és több adatforrást felhasználó empirikus elemzés segítségével állapítható meg. Két kérdőíves felvétel idevágó eredményeit ismertetjük, amelyek hasznos információkkal szolgálhatnak a további közgazdasági elemzés számára. Az első adatfelvételre 2008, a másodikra 2012 tavaszán került sor 1000 fős 18–60 év közötti lakossági mintán.^{*} A két adatfelvétel reprezentatív és homogén nem, életkori csoportok, és településtípus szerint.

Az eredmények arra utalnak, hogy 2008-ban a 18–60 évesek 14,6 százaléka fordult elő, hogy a kérdezést megelőző két évben legalább egyszer zsebbe kapott fizetést, és 2012-ben 14,4 százalék mondta ugyanezt – tehát a helyzet e tekintetben nem változott az elmúlt négy évben. Megkérdeztük azokat, akik a fizetésüket részben vagy egészben zsebbe kapták, hogy legutóbbi esetben az összes nettó munkajövedelmük hányad részét kapták feketén. A válság

^{*} A két adatfelvétel kérdőívének, fontosabb jellemzőinek linkjét [lásd itt](#).

előttihez képest e téren sem változott a helyzet számottevően: 29 százalékuk mondta, hogy kevesebb mint negyedt, 17 százalékuk azt, hogy kevesebb mint felét, 8 százalékuk azt, hogy legfeljebb háromnegyedt, 3 százalék azt, hogy ennél többet, de nem a teljes munkajövedelmét, és 44 százalékuk felelte azt, hogy a nettó fizetés egészét zsebbe kapta.

A zsebbe való fizetés előfordulása és a munkavállaló jellemzői közötti kapcsolatok több esetben módosultak az elmúlt négy évben, azonban az összefüggések iránya és szorossága nem mindig változott. Például 2008-hoz hasonlóan 2012-ben is a férfiaknál fordult nagyobb mértékben elő a zsebbe való fizetés (18–19 százalék), a nőkhez képest (11 százalék).

Ugyanígy a zsebbe való fizetés elfogadása stabilan összefügg azzal, hogy volt-e a munkavállaló munkanélküli, vagy sem. Míg akik nem voltak még munka nélkül, azoknál mind 2008-ban, mind 2012-ben 9 százalék kapott zsebbe fizetést, addig akik voltak már munkanélküliek, azok 22 százalékánál fordult elő a kérdezést megelőző két évben, hogy kaptak zsebbe fizetést.

Más tényezők esetében kisebb-nagyobb változásokat figyelhetünk meg. Míg 2008-ban a zsebbe való fizetés nagyobb arányban fordult elő a budapesti munkavállalók körében (19 százalék), és a vidékieknél ennél jóval kisebb arányban (14 százalék), addig 2012-ben a helyzet éppen fordított lett: a budapestiekénél lett alacsonyabb (12 százalék), és a vidékieknél némileg magasabb (15 százalék). Hasonló változások zajlottak le a munkavállalók korcsoport szerinti összetételével összefüggésben is: míg 2008-ban a 30 év alatti fiatalok (21 százalék) és a 30–44 évesek (16 százalék) körében volt magasabb a zsebbe való fizetés (45 év felettiekénél 9 százalék), addig 2012-ben már csak a fiatalok körében lehet kiemelkedő arányról beszélni

(20 százalék) a másik két korcsoportnál egyaránt 13 százalékos arányról beszélhetünk.

A 2008. évi adatfelvétel alapján a be nem jelentett munkát vállalók összetételét vizsgálva, azt kaptuk, hogy a zsebbe való fizetési forma jellemzően a munkavállalók egy jól körülhatárolható csoportjánál (az úgynevezett szegénységelkerülők körében) fordult elő (lásd *Fazekas és szerzőtársai*, 2012). E csoport a saját lakásán kívül vagyonnal nem rendelkezik, iskolai végzettsége alacsony, betanított vagy szakmunkát végez, és az is jellemző, hogy ő vagy a családja egyik tagja volt már munka nélkül. E csoport tagjai váltakozva végeznek a) legális munkát teljes mértékben bejelentett kifizetéssel, b) be nem jelentett munkát, c) illetve lesznek munkanélküliek. Ez pedig a munkanélküliség és a zsebbe való fizetés előfordulása közötti összefüggésre irányítja a figyelmet. Feltételezhető, hogy a tisztán fekete vagy vegyes kifizetési formák elfogadásában fontos szerepet játszik az, hogy a munkavállalót mennyire fenyegeti munkanélküliség. Ha létezik ilyen fenyegetettség, illetve ha ez erősebb, akkor a munkavállaló inkább elfogadja a zsebbe való fizetést is. A munkanélküliségtől való fenyegetettséget a „volt-e már munkanélküli első munkába lépése óta” kérdéssel és a kérdezést megelőző évben munkával töltött hónapok számával közelítettük. Az összefüggésnek a 2008–2012-es egyesített adatbázison való vizsgálata azt mutatja, hogy a munkanélküliségi múlt a várt irányban függ össze a zsebbe való fizetés előfordulásával (2,7–3,2-szeresére növeli előfordulásának esélyét). Akkor is ezt kapjuk, ha e hatás vizsgálatába kontrollváltozóként bevonjuk a nem, az iskolai végzettség, a településtípus és az életkor tényezőit.”

** A részletes eredmények linkjét [lásd itt](#).

6.2. Minimálbér vagy minimális adókulcs?

MIRCO TONIN

Vajon mi lehet az összefüggés a minimálbér-szabályozás és a jövedelemeltitkolás között? *Tonin* (2011) ezt a kérdést vizsgálja a magyarországi 2001. évi minimálbér-emelés kapcsán, amikor is a kötelező minimálbért jelentősen (25 ezerről 40 ezer forintra) megemelték.

Tonin (2011) alapötlete az, hogy a minimálbér befolyásolhatja az adófizetési morált, hiszen ez a legki-

sebb bér, amivel valaki még legálisan foglalkoztatható. Megmutatható azonban, hogy az eredményhez az is elegendő, ha az adóhivatal egy adott jövedelemnél kevesebbet bevallók körében nagyobb valószínűséggel tart alapos ellenőrzést (*Tonin*, 2012a).

Olyan környezetben, ahol a munkaadók és a munkavállalók összejátszhatnak, azaz a valódi bérnél